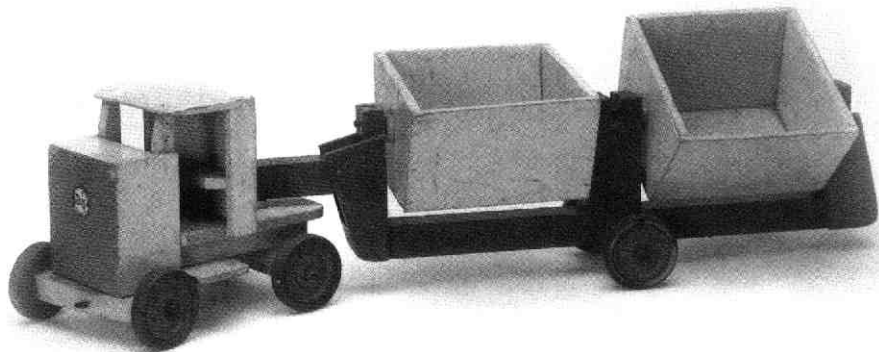

80 Jaar ADO, speelgoed met een doel

HERMAN UIT DE BOSCH

WILLEM VAN DEN BROEKE

Een trekker met kiepbakken uit ca. 1930 (nr. 965).

SWZ

Sanatorium Berg en Bosch in Apeldoorn

ADO kende twee periodes: te weten van 1922 tot 1962 en 1962 tot 2002 (heden).

ADO stond in de eerste periode voor

Arbeid Door Onvolwaardigen. Een woord wat toen stond voor iemand die door ziekte zijn werk niet kon uitvoeren. In dit geval praten we over de periode dat tuberculose oftewel t.b.c., waaraan

in Nederland in 1915 200 mensen per 100.000 inwoners stierven, een volksziekte was. T.b.c. werd wel de 'witte pest' of 'witte dood' genoemd. Met steun van het toenmalige departement van Arbeid,

in die jaren onder leiding van minister Aalberse, verrees in Apeldoorn een houten noodsanatorium met 225 bedden.

Op 28 juli 1920 werd het Sanatorium Berg en Bosch officieel door minister Aalberse geopend.

Geneesheer-directeur Bronkhorst maakte in de

medische wereld internationaal naam met zijn zorgvuldig vastgelegde waarnemingen van het genezingsproces van zijn patiënten.

Volgens latere inzichten was het sanatorium primitief, maar de houten gebouwen hadden het voordeel dat er met de inrichting geëxperimenteerd kon worden. De kennis en

ervaring die daarmee in Apeldoorn werd opgedaan, zou later bij de bouw van stenen onderkomens in Bilthoven goed van pas komen.

Na verloop van tijd vond Bronkhorst (zie foto rechtsboven) de ligging van Apeldoorn te excentriek ten opzichte van medische centra, zoals de Universiteit Utrecht en de grote ziekenhuizen. Bovendien rezen er moeilijkheden met de gemeente Apeldoorn, die aan de hinderwetvergunningen strenge voorwaarden verbond en de huur van het terrein, dat eigendom was van de gemeente, drastisch verhoogde.

Om het doel van via werk en begeleiding reïntegratie te bereiken werden arbeidslocaties in het leven geroepen die als zelfstandige bedrijfjes opereerden en

Links: Omslag brochure over Berg en Bosch. Geheer boven: Willem Bronkhorst omstreeks 1948

Vertrek uit Apeldoorn; de hoofdingang van Berg en Bosch.

SWZ

die regelmatig verkoopwaardige artikelen fabriceerden. Bronkhorst liet zich bij de keuze van deze bedrijfjes leiden door een drietal principes.

'In de eerste plaats moet het bedrijf van dien aard zijn dat er voor ongeroutineerde krachten productief werk is.

In de tweede plaats moet er betrekkelijk veel handwerk en weinig machinewerk bij de voortbrenging nodig zijn. Immers elk bedrijf met kostbare machines, waardoor levende arbeidskrachten vervangen

worden, is voor ons ongeschikt, omdat ons eerste doel is, met zo min mogelijk kapitaal zoveel mogelijk mensen aan het werk te helpen.

Het derde en meest belangrijke principe is, dat wij iets moeten vervaardigen, dat meer waarde heeft dan het gewone massa-artikel. Uiteraard zullen onze bedrijven klein blijven, omdat het aantal werkrachten zeer beperkt zal zijn. Wij hebben ons toegelegd op de vervaardiging van het artistieke kwaliteitsartikel. De ontwerpen zijn bijna uitsluitend van onze werkleider Ko Verzuu, in zeldzame gevallen van bevriende kunstnijveren.'

Naar Bilthoven

In 1933 verhuisde het sanatorium naar Bilthoven. Op een terrein ter grootte van ruim 46 ha gelegen midden in de Eykensteinse bossen aan de Gezichtslaan in Bilthoven. In 1931 werd met de bouw begonnen en in de zomer van 1933 vond de plechtige opening plaats.

Een belangrijke plaats werd bij de werkplaatsen ingenomen door de ADO fabriek.

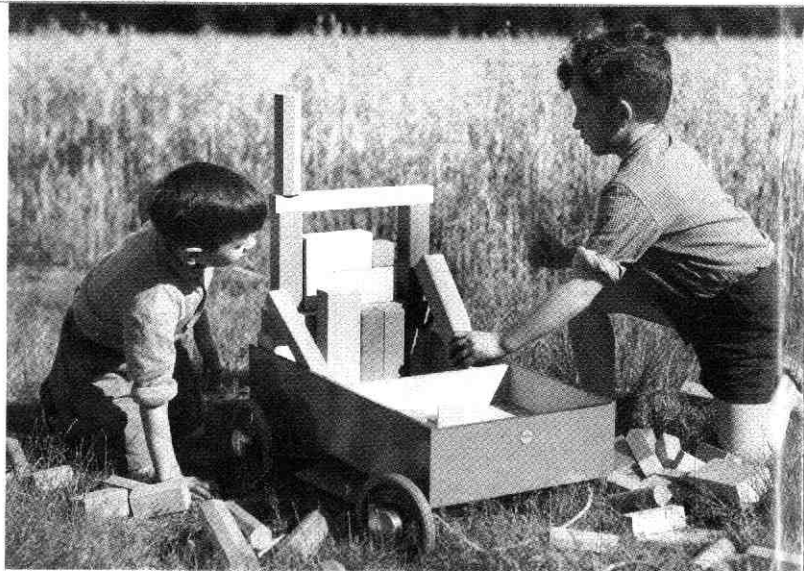
Het houten speelgoed wat hier werd gemaakt, genoot grote bekendheid in Nederland. Het was voor velen van eind jaren twintig tot ver in de jaren vijftig een begrip. De uitvoering was naast de artistieke kwaliteiten ook van pedagogische waarde. De afmetingen van het speelgoed waren zo gekozen dat de patiënten niet al te zwaar belast zouden worden. De commerciële waarde werd al snel onderkend door een tweetal moderne, vooruitstrevende warenhuizen: Metz & Co en de Bijenkorf. In 1930 verwierf de Amsterdamse handelsagent Vedeke - die vertegenwoordiger was van veel Duitse speelgoedmerken - de alleenverkoop van het ADO speelgoed.

In 1932 verscheen de eerste ADO speelgoedcatalogus. Daarin stond te lezen, dat ADO speelgoed op ruim honderd plaatsen werd verkocht. En dan niet alleen in Nederland, maar ook in het toenmalige Batavia, Bandoeng, Soerabaja, Soerakarta, Semarang en Megalang. Zelfs de kinderkamer van de SS Statendam was voorzien van ADO speelgoed.

Een catalogus van 1939 vermeldde expliciet de export naar het toenmalige Nederlands-Indië, Zuid-Afrika, België en Engeland. De lijst met afnemers telde in 1951 meer dan 135 verkooppunten. De ADO-productie was uitgegroeid tot een volwaardig bedrijf van hoogwaardig speelgoed.

Naarmate het ontwerptalent van Ko Verzuu zich eind jaren twintig verder ontwikkelde, kregen de ontwerpen meer kleur en vorm. Zij deden denken aan De Stijl en voedden het vermoeden, dat Verzuu zelfs goed bekend was met de meubelen van Rietveld. Enkele ontwerpen hadden zo uit de koker van Rietveld kunnen komen.

Bronkhorst werd in 1948 aan de Universiteit van Utrecht tot buitengewoon hoogleraar in longziekten benoemd. In 1950 werd hij als geneesheer-directeur opgevolgd door de heer Hirdes. Verzuu moest nu de steun van Bronkhorst met wie hij dit alles had opgebouwd, ontberen. Voor Hirdes hadden de ADO werkplaatsen niet dezelfde betekenis en bovendien

Kinderen spelen met ADO-speelgoed.

KLIB/KDC NIMEGEN

bleken ze in de vijftiger jaren meer verlieslijdend. Hirdes wilde er een commercieel bedrijf van maken. Verzuu wenste echter geen vergaande concessies te doen aan

de eisen van de markt en nam in 1955 afscheid van Berg en Bosch.

De ADO werkplaatsen in Bilthoven werden op 14 juli 1962 officieel opge-

ven.

Het hele ADO pakket met alle rechten en materialen werd op 1 oktober 1962 van Berg en Bosch overgenomen door de Stichting Sociale Werkvoorziening Zeist en omstreken toen nog de Zeister Werkplaats geheten, voor het symbolische bedrag van 1 gulden. De werkmeester, de heer van Leeuwen, verhuisde mee naar Zeist.

Van ADO naar ADO

De Zeister Werkplaats was reeds in 1954 begonnen met de werksoort houtbewerken. In de houten barakken aan 'de Haven' werden de eerste werkzaamheden verricht, zoals het slopen van oud schoolmeubilair en het repareren van fruitkisten. In 1962 heeft men nog een kleine periode restanten van Berg en Bosch afgemaakt en verkocht. Tevens waren de blokkenbakken en blokkenzakken nog populair in de verkoop.

Zelfbouwpakketten samenstellen. SWZ

In deze periode werd de afkorting ADO veranderd in Apart Doelmatig en Onverwoestbaar. ADO was in deze periode duidelijk op zijn retour en de toenmalige directeur, de heer C. van Nieuwenhoven, vond dat er een nieuwe wind moest gaan waaien. Samen met Maaswinkel trok hij crop uit om leveranciers te zoeken voor beukenhout en beukentriplex. In 1967 werd Bus Kamp aangetrokken als werkleider hout. Zijn taak bestond uit

het ontwikkelen van nieuwe producten, zoals meubilair voor zusterskamers van de Willem Arntshoeve en het verbeteren d.i. commercieel aantrekkelijk maken van ADO producten. Uiteindelijk resulteerde dat proces in productie van artikelen voor de markt van schoolleermiddelen.

Ondanks het feit dat de productie van ADO speelgoed niet voldoende opleverde, werden er in de houtlijn enkele innovaties gerealiseerd: de aanschaf van een cirkel-

ado

DEGELIJK HOUTEN SPEELGOED, VOOR VEEL KINDERPLEZIER

Pagina uit de folder van ADO-
producten, 1997.

SWZ

Hierboven: De bekende ADO-stand in de Jaarbeurs met op de achtergrond de karakteristieke 'golf', 1945-1946.

Linksboven: Schilders in de werkplaats Berg en Bosch in Apeldoorn

Links: Timmerlui aan het werk in de werkplaats Berg en Bosch in Apeldoorn.

SWZ

zaag, een lintzaag en werkbanken voor menibelmakers. Het oude ADO was immers erg arbeidsintensief mer als uitschieter de productie van de achtdelige kubus. Van de blokkenbakken en kubussen werden er in die periode jaarlijks 250 tot 500 stuks geproduceerd.

In de jaren zeventig verdrong plastic speelgoed in snel tempo het houten speelgoed. Bovendien had de alleen verkoper van het ADO speelgoed weinig belangstelling meer voor het product. Vadeka had de Märklinreinen ontdekt en voor dat artikel 90% van de ruimte op zijn stand de Utrechtse Jaarbeurs ingeruimd. Voor het ADO speelgoed was slechts één plank beschikbaar. In diezelfde periode werd echter wel de eerste aanzet gegeven voor nieuwe ontwikkelingen.

Er werden contacten gelegd met speelgoedproducenten en deze kwamen tot de conclusie dat naast hun eigen productielijn er werk uitbesteed kon worden aan de swz. Het aantal producenten wat de weg naar Zeist vond, groeide gestaag. Inmiddels waren de eigen ontwerpen welke

onder de naam ADO op de markt kwamen ook al toegenomen. De afnemers van de swz hadden interesse om haar producten in hun assortiment op te nemen.

De series moesten groter worden om commercieel verantwoord te werken. De swz speelde hier goed op in door grotere series te maken met afroep en afnameafspraken met de klanten.

De scharenblokken, verfblokken, materiaalblokken, prikpenblokken en potloodbakjes, die tot het assortiment behoorden, werden in grote series blank gelakt. De speelgoedblokken werden in blank hout uitgevoerd. Die blokken, in hun diverse uitvoeringen, bleven bewust ongelakt, omdat de ervaring had geleerd dat met ongelakte blokken hoger en groter gebouwd kon worden. De gelakte blokken die de concu-

Het spel

Woudloperkje. SWZ

rent produceerde, gleden bij grote bouwsels weg.

Later werd het assortiment uitgebreid met de buggy, waarvan er meer dan tienduizend verkocht werden. Tevens werden de strijklank met strijkboutje, het winkelwagentje en de serveerwagen ontworpen.

Naast de ADO producten werden er in die tijd ook andere activiteiten in de houtafdeling ontplooid. Via een firma in Amsterdam werd multiplex vanuit Finland rechtstreeks naar een Nederlandse haven verscheept en van daaruit op afroep naar Zeist getransporteerd.

Een nieuwe stijl

De jaren tachtig vormen een doorbraak van ADO-nieuwe stijl. Sinds 1983 wordt de buggy op grote schaal afgezet. Het sw jaarnaal meldde in 1988, dat er in vijf jaar tijd 10.000 buggy's waren verkocht. Het assortiment werd uitgebreid met een telefoon,

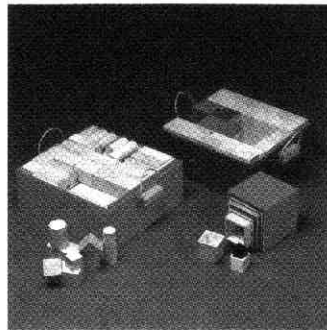
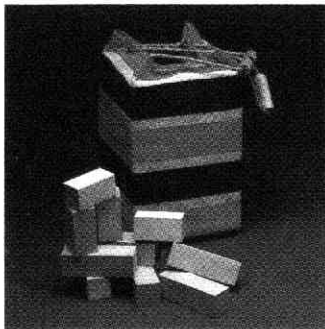
Folder uit 1982.

Rechts: Artikel uit het
SW-journaal, februari 1988.

*Deze bijzondere bak is een goede gewaarpenwandelwagen in
omgeving wisselend gevormd voor de grote tankspij.*
W.v. ± f 75,-

*Blokkenbak nr. 200A. Groterende bakke geluks en voorzetten van
draagtasen. Inhoud diverse soorten blokken van verschillende
afmetingen. 12 getekende bakken tegen plus een 8-delige wand.
Afmeting blokkenbak: 55x32 cm, hoogte 14,5 cm
W.v. ± f 150,-*

*Blokkenbak nr. 200B. Gevuld met verschillende soorten en
afmetingen Blaaske blokken. De bak is rondgedekt en voorzien van
draagtasen. Afmetingen 55x32 cm, hoogte 14,5 cm
W.v. ± f 98,-*

*Blokkenzak nr. 201L. Vierkante zak van sterk linnen in diverse
kleuren, met stevige hand. De zak wordt gevuld met door
zettingen gevormde lood, soorten van draagklossen en is gevuld
met blaaske blokken in diverse afmetingen en vormen. Afmeting
18x18 cm, hoogte 22 cm. W.v. ± f 18,50*

SW ZEIST HEFT SUCCES MET EIGEN PRODUCTEN

10.000 BUGGY'S IN 5 JAAR

Bij het vijfentwintigste bedrijf de Zeist
Werkplaats van de d'hring SW Zeist en
ontfester in een lichte en functionele buggy
van stapel gestapen. De artikel, dat in het
Nederlands als omarmen van wordt als de
peppenwrekenagency vindt 2 in wog naar de
verschillende grootteblokken in het zwart op
en kleuremateriaal. De buggy is een van de
vele eigen producten die de SW bedrijf al
geruime tijd met succes op de markt brengt. De
stelling uit SW Zeist, van 2 ch vanden moeten
bepaarden voor toekomstige samen in Zeist dan
door het onderschrijven. Deze pagina is geveert
intradruk van een houtverwerkend bedrijf dat
met de klant maanden en in samenwerking met
het materiaal en de constructie deling in staat is
aan creatief product te ontwikkelen.

Twee kransen van
bruikbaar, vaak samen een
aantal oeverwendingen
en twee maten esser. In
een in de wagenbewegingen
een loodwitte carterafing
en aan voor al beide ronds
kunststof wiel. De con-
structie denkt hier af-
vrijheid aan sterke hout-
verbindingen, om er aan-
schrijven. Zo is twee een
gevoelen met een water-
talen.

in twee een geveert, over
prijke producten vroeg een
afzien om een stuk peper
Daarom maakte hij een
schets van een roest-
wielgevoelen. Hij verving in het
zwaarte zwaarte kunststof
wiel.

Die eerst had de juiste per-
sonen voor zich, maar 10
meer de nieuw erg 2 Bild
Duidlijk. De factoring met
niet te vaak uitbreiden
aan op de houtdeling en
zijn vakkens en ervaring
stellen hem in staat om te
beoordelen in een idee dat
voertbaar is. In dit geval was
dat een kantje de twee in
startvervoeren met de
wiel en in het schets
in samenwerking met de
meesters van de houtdeling
werd een product dat
kald dat is omge ver-
ingen in productie kon worden
genomen. Overigens is de
buggy niet uitsluitend een
zaak voor de houtdeling.
Zo worden de esser ge-
veert door de houtdeling
en de zijn de carter af de

stoelen en tafels in diverse uitvoeringen, een commode, een opbergkist/bank, een bezemstandaard, een garage voor miniaturauto's, poppenwagen, Apollo-meubelen en een loopbakfiets.

De houten speelgoedproducten van ADO onderscheidden zich van andere speelgoedmerken, zoals Sto, Nooitgedacht en Okwa. Dit uitte zich in kwaliteit, de pedagogische waarde en eerlijk hout.

De opvolger van de heer Van Nieuwenhoven, de heer Blind, had bij zijn vorige werkgever Philips de nodige ervaring opge-

daan om een vernieuwende bedrijfsstijl in te voeren. Onder zijn leiding werden na een representatief marktonderzoek veel nieuwe producten geïntroduceerd o.a. het zogenaamde 'Woudloperkje', het spel '3=2+1' en het kegelspelletje. Het opereren op deze nieuwe deelmarkt werd geen groot succes.

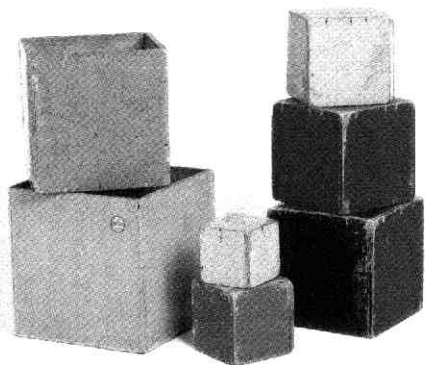
De sociale werkvoorziening werd in die tijd meer gevraagd kostendekkend te werken en daarin paste wel een innovatieve bedrijfsvoering met bij tijd en wijle risicovol ondernemerschap.

In de negentiger jaren werden de ADO producten vooral verkocht aan scholen

en peuterspeelzalen. De omzet bedroeg in die periode een half miljoen gulden. Inmiddels worden de ADO producten ook via internet aan de man gebracht via adospeelgoed.nl

Sinds de jaren tachtig manifesteert de swz zich op beurzen zoals de bedrijvencontactdagen, een éénmalige presentatie op de Spielwarenmesse in Neurenberg, de Trademarkt in Utrecht, de 50+ beurs en de Kindvakbeurs.

Om de omzet te vergroten kwam de algemeen directeur, de heer Roelofs, met het plan de ADO-lijn te vernieuwen door studenten van de Hogeschool voor de Kunsten te Utrecht hiervoor een

Een 7-delige set "oude" blokken uit 1953. SWZ

Groenten- en fruitauto, model uit 1932, uitgevoerd in 1952.

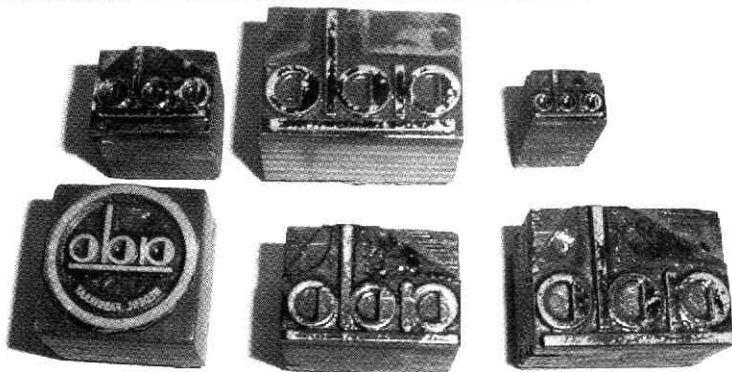

- moderne modellen
- degelijke constructie
- echte kinderkleuren
- beschaafd karakter
- opvoedende waarde

5 karakteristieke eigenschappen van

ado
speelgoed

ontwerpen van Ko Verzuij

Pagina's uit de catalogus van 1934-1935.

waarom speelgoed?

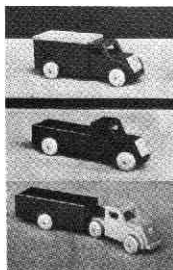
in een speelgoedmuseum zagen
we een oud grieks wagentje,
gemaakt uit klet;
dat dingske is 2000 jaar oud •

kinderen spelen de eeuwen door

Pagina's uit de catalogus van 1937-1938.

De stempels van het ADO-logo, in gebruik van 1926 tot 1962.

SWZ

kleinprijs-serie

bestelwagentje 979

lang 27 cm.

vrachtwagentje 980

lang 27,5 cm.

oplegger 981

lang 30 cm.

ado
speelgoed

is verkrijgbaar in alle goede
speelgoedzaken van nederland

het wordt ook verkocht in
nederlands oost- en west-indië

in de kinderkamers van neder-
landse oost- en west-indië
vindt men

ado speelgoed

opdracht te geven. swz wilde de oorspronkelijke kleuren en vorm weer terugzien in de nieuwe producten.

Vijftien studenten van de afdeling 3d - design maakten in samenwerking met swz verschillende producten, waarbij zij voortborduurden op de oorspronkelijke ADO stijl uit de jaren twintig, het bekende houten speelgoed en kindermeeubilair in de sfeer van De Stijl, Rietveld en Mondriaan. Kubusachtige producten in de kleuren geel, blauw en rood. Bij het streven

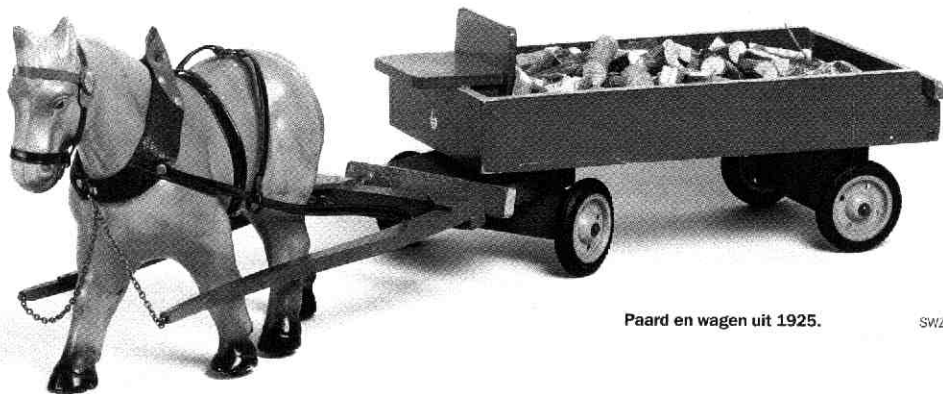
naar de realisatie van een eigentijds product moest bovendien rekening gehouden worden met de maakbaarheid, de prijs de originaliteit en de verkoopbaarheid van het product.

De een en twintigste eeuw, 'back to the roots'

Het ADO assortiment werd in de loop der jaren aangepast aan de nieuwe ontwikkelingen in het basis- en kleuteronderwijs. Er kwam meer aandacht

voor kindermeeubilair dat praktisch en stevig is. Oude bekenden zoals de auto en truckmodellen werden al verscheidene jaren niet meer gemaakt. Maar juist deze modellen zijn nu weer heel gewild. Het zijn echte collectors items.

Het begon met een kubus spaarpotje uit de jaren vijftig. Uitgevoerd in de kleur blauw met een geel schuifje wat met een koperen schroefje was vastgezet. Met een nostalgische knipoog naar de invoering van de euro diende dit object in december

Paard en wagen uit 1925.

SWZ

1997 als een origineel eindejaar geschenk voor alle relaties van de swz. Ook de president-directeur van de Nederlandse Bank kreeg een exemplaar toegezonden.

Omdat ADO zich een plaats had weten te verwerven binnen het veld van industriële vormgeving werd de swz gevraagd deel te nemen aan een tentoonstelling in het museum Boijmans van Beuningen in Rotterdam. Speciaal voor deze tentoon-

stelling werd een boekje uitgegeven, dat tijdens de tentoonstelling verkrijgbaar was. In een beperkte oplage werd een replica vervaardigd van de besteldienstauto die op de omslag van de catalogus stond. Naar aanleiding van deze tentoonstelling bereikten de swz – via de media – uiteenlopende vragen over het oude ADO.

Daarna gebeurde er nog meer. In juni

2000 werd er in het Singer Museum te Laren een tentoonstelling ingericht met als thema 'Leven in een verzameling'. Daar werden ook weer de ADO objecten tentoongesteld. ADO bleef boeien; in 2001 werd in het AVRO programma 'Tussen kunst en Kitch' een autootje aangeboden uit het ADO-assortiment waarvan de waarde op f850,- gulden werd geschat. Deze brede belangstelling moest wel een vervolg hebben.

Een vroeger plan om twee replica's in productie te nemen werd opgepakt. Beide met certificaat en in gelimiteerde oplage. Nadat het plan door de directie was goedgekeurd, werd een keuze gemaakt voor de kever van Volkswagen en de besteldienstauto. Eerder had het Haagse Gemeen-

Flessenwagen, 1953.

temuseum al interesse getoond en na uitvoerig overleg werd de besteldienstauto met hun logo in een gele versie in een oplage van vijftig stuks in productie genomen. Voordat die gereed was, waren alle exemplaren al uitverkocht.

Begin 2002 zijn de replica's, de besteldienstauto en de kever op de markt gebracht. Bovendien was 2002 een belangrijk jubileumjaar. Toen produceerde swz namelijk al 40 jaar ADO-producten. Ter

ere van dit jubileum is het boekje '80 jaar ADO' samengesteld.

Er is ook een groeiende belangstelling van de museumwereld voor de nieuwe ADO objecten. In het speelgoedmuseum (Toygallery) te Brummen, voorheen in Ter Schuur, was van eind mei tot eind december 2003 een ADO tentoonstelling ingericht. Overigens is er niet alleen belangstelling vanuit Nederland, want na de presentatie van de website www.adospeelgoed.nl

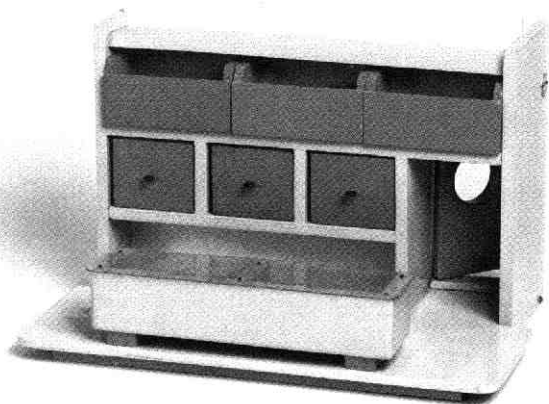
kwamen er ook reacties uit het buitenland.

Samenvattend kunnen we concluderen dat lerend werken c.q. 'begeleid' werken een wezenlijk onderdeel vormt van de idee arbeidsgehandicapten te reintegreren in het productieproces, zo was de productie van het ADOspeelgoed van meet af aan ingebed in de filosofie van de terugkeer van de tuberculosepatiënt in

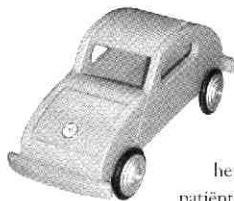
het arbeidsproces. De verlichte ideeën van Willem Bronkhorst werden hem niet overal in dank afgenomen. Pas toen na verloop van tijd bleek, dat

het proces van reïntegratie van patiënten die de nazorgbehandeling hadden ondergaan veel probleemlozer verliep dan dat van patiënten die een dergelijke behandeling hadden moeten missen, maakten de tegenstanders overtuigd.

Volgens Bronkhorst was – naast de interesse voor beloning in stukloon

Replica van de
ADO-tax uit 1953

Winkeltje, 1936-1938. swz

– vooral de bevrediging in het werk van belang. De bevrediging van de alom aanwezige behoefte om bezig te zijn, de vervulling van de in ieder mens aanwezige scheppingsdrang en het verlangen naar

zelfrespect zijn volgens Bronkhorst even zoveel factoren die voor realisatie van onze arbeidsvreugde onontbeerlijk zijn. Hij was bovendien voorstander van een nazorgsysteem, dat zoveel mogelijk het

karakter van een normale werkplek benaderde. Daarom verwierp Bronkhorst ook nadrukkelijk de idee dat een potentiële koper uit medelijden met de gehandicapte medewerker een hogere prijs voor een product zou moeten betalen, dan wanneer hij een identiek product van een valide medewerker zou hebben gekocht. Uit deze parafraseringen blijkt, dat Bronkhorst pleitte voor een goed financieel beheer, een alerte marktpolitiek en een verantwoorde keuze van de productie.

Hoe modern klinken deze woorden in de oren en hoe nauw sluiten zij aan bij de in de Wet Sociale Werkvoorziening geformuleerde doelstelling en de bedoelde strategie.

Bron

80 jaar ADO Speelgoed met een doel.

Ado

Blokkenzak. Kleurrijke draagzak van sterk doek en houten bodem. Blanke beuken blokken in verschillende grootten en vormen.

klein 132 — f 8,75
groot 154 — f 19,50

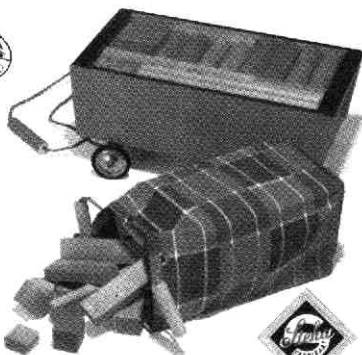
Blokkewagen. Wagen vol met beuken blokken in allerlei vormen en grootten. Stevig trektoestel.

Kleine Bouwer 32 x 19 x 15 cm
114 — f 24,75

Jonge Bouwer 40 x 26 x 17 cm
115 — f 39,50

Paard en Wagen. Paard op loopwielen lang 37 cm FW17/W29 — f 8,75
lang 56 cm FV1/WHE — f 12,20

Advertentie van ADO-spielgoed uit de folder 'Het Spielgoedboek 66-67'.

SWZ